

Magtymguly syrly dünýä: «Ýaşy nädendir?»

Category: Goşgular, Kitapcy, Magtymgulyny öwreniş

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Magtymguly syrly dünýä: "Ýaşy nädendir?" MAGTYMGULY SYRLY DÜNÝÄ

Magtymgulyşynas Hanpolat Nurpoladow Magtymguly atamyzyň döredijiliginde duş gelýän tapmaça-matal häsiýetli sygyrlarynyň jogaplaryny tapmak bilen meşgullanan zehinli türkmen žurnalistidir.

Kitapçylar saýty onuň öň Magtymgulynyň «Turgul diýdiler» goşgusy baradaky makalasyny okyjylara ýetiripdi. Biz onuň käbir goşgular boýunça pikirlerini ýene-de okyjylarymyzyň dykgatyna hödürleýäris.

► «ÝAŞY NÄDENDIR?»

Akyldar tapmaça häsiýetli şu goşgusyny öz döwürdeşi Durdy şahyra ýüzlenip ýazypdyr. Magtymgulynyň orta atýan sowallaryna berilmeli jogaplar bize gelip ýetmändir. Şonuň üçinem sygryň jogaplaryny okyjylara ýetirmäge synanyşyk etdik.

Durdy şahyr, senden habar alaýyn,

Öten pygamberiň ýaşy nädendir?

Hökmi Süleýmanyň ýaşyl töwtini,

Magraýyň gapysy, gaşy nädendir?

Magtymguly Hakdan kalam inen, yslam dinini esaslandyran Muhammet pygamberi (s.a.w) esaslandyran bolmaly. Her bir musulman 63 ýaşa – pygamber ýaşyna ýetende, ony sadaka berip belläp geçýär. Bendiň üçünji setirindäki «towntin» – ýaşalýan ýer, rezidensiýa diýen manylary aňladýar. Bu ýerde Muhammet pygamberiň (s.a.w) asmanyň ýedi gatynyň gapysyny, ýagny nurdan bolan perdelerini açyp, Allanyň huzuryna barşy barada aýdylýar. Ýaradan ýedi gat gögi döredende onuň her birini

gymmat bahaly daşlardan döredipdir. Şahyryň «Ýaşyl zümerret» şygrynda ýedi gök hakynda, olaryň atlary, nämeden ýasalandyklary jikme-jik beýan edilýär.

Ilki asman tutmuş ahterden zynat,
Ady Rafýe, asly ýaşyl zümerret...

Ikinji gat gögi diýsem bu başdan,
Ady Arkalawyndyr, asly kümüşden...

Üçünji gök, reňi aýynmaz otdan,
Ady Kaýdum, asly gyzyň ýakutdan...

Dördünji gat asman sorsaň nedendir?

Ady Magun, asly ak hünjüdüdür...

Bäşinji gat göni sorasaň menden,
Ady Renka, asly gyzyň altyndan...

Altynjy gat gögi söýleşem ýatdan,
Ady Defna, asly sary ýakutdan...

Sorsaň ýedinji gat gökdäki syrdan,
Ady Ajabadyr, asmany nurdan...

Magtymguly «gaş» sözünü megerem, şu ýagdaýdan ugur alyp döreden bolsa gerek. Gelin-gyzlarymyzyň şaý-sepleriniň gaşlary ýaňky gymmat bahaly daşlardan goýulýar.

Ol ne kimdir ýurtdan gaçdy-dargady,
Ol ne kimdir dostun ýelden sargady,
Ol ne kimdir yşka-sähra ugrady,
Semerden asasy, peşi nädendir?

«Ýurtdan gaçyp dargan» Lut pygamber bolsa gerek. Dini rowaýatlara görä, Lut öz tiredeşleriniň arasynda Allanyň iberen wekili, öwüt-ündewçisi hökmünde çykyş edýär. Emma onuň aýdanlaryna gulak asmaýarlar, şäheriň adamlary azgynlyk (beçebazlyk) etmeklerini dowam etdirýärler hem-de eger wagyz-

nesihatyny goýmasa, ony şäherden kowup çykarjakdyklaryny duýdurýarlar. Alla bu şäheri ýok etmegiň kararyna gelýär, oňa jezalandyryjy perişdeleri iberýär. Perişdeler Lutuň öýüne myhman bolýarlar. Şäheriň adamlary Lutdan myhmanlary bermegini talap edýärler. Lut pygamber her hili ýollar bilen olara garşylyk görkezýär. Perişdeler adamlardan gorkasy işiň ýoklugyny, şu gijäniň içinde gaçyp gitmegi oňa maslahat berýärler. Taňrynyň eradasy bilen Lutuň şäheriniň üstüne bela inýär, asmandan daş ýagýar. Bu waka türkmen klassyky edebiýatynda hem öz beýanyny tapypdyr. Andalypda şeýle setir bar:

«Ol Lut kany, ummaty huny-jiger etgen?»

Magtymgulyda-da: «Bibat olup dönsün Lutuň şährine» diýilýär.

■ «Dostuny ýelden sargan» pygamber

«Dostuny ýelden sargan» Ylýas pygamberdir. Armela diýen zalym patyşa bilen uruşmaly bolanda, dostlaryny, ýolbarslary çagyrmak üçin, ýelden olara habar ýollaýar.

■ «Sähra ugran» pygamber

«Sähra ugran» Musa pygamber bolmaly. Ol Gyzyň deňziň golaýyndaky sähralarda çopançylyk edipdir. Musanyň bir taýagy (asasy) bolupdyr, ony ýere taşlanda, ýylana öwrülýän eken.

Ne aýypdyr, ne hata, bakdy goýun Musa-kelim...

Daýanar Musa asasy-mary gördüm şondadyr...

Şahyryň öz goşgularyndan alnan şu mysallar hem biziň ýokarda aýdanlarymyza şaýatlyk edýär.

Ol kimdir bakyda mübtela galan,
Ol kimdir iline talaňlar salan,
Kyrk ýyl hijran çekip, saralyp-solan,
Özüne gürz uran kişi nädendir?

■ «Bakyda galan» pygamber

«Bakyda galan» Idris pygamber hasaplanýar, ol jennete girip,

hemişelik şol ýerde galypdyr. «Kysas-ul-Enbiýada» hem «Idris jennetde diri galypdyr» diýilýär.

■ «Iline talaň salanlar»

Taryhda atlary rowaýatlara, dini kitaplara girizilen, iline-gününe talaň salan zalym şalar, şahslar az bolmandyr. Emma şahyryň «Ýaşy nädendir?» diýen şu eserinde atlary tutulýan şahslaryň bir döwürräkden ýaşanlygyny nazara alsaň, onda «iline talaň salanyň» Müsür patyşasy Pyrgaun (Faraon) diýmäge esas bar. Pyrgaun zalymlygyň siwmoly hökmünde taryha giripdir.

■ «Kyrk ýyl hijran çeken» pygamber

«Kyrk ýyl hijran çeken» Ýakup pygamberdir. Andalybyň «Ýusup-Züleyha» dessanyny okanlar muny oňat bilýändirler.

Pyragyň «Ekip geçdi» goşgusyndan alnan bent hem aýdýanymuzy doly tassyklaýandyr.

Ol ne gardyr, mydam ýagar erimez,
Ol ne derýa, mydam joşar ýörimez,
Ol ne adam, suw içinde çüýrimez,
Akar gözleriniň ýaşy nädendir?

Bendiň birinji setiriniň aňyrsynda «Tyg ýarasy biter, söz ýarasy bitmez» diýen nakylyň manysy ýatan bolsa gerek. Ynsanyň göwnüne salnan söz ýarasy onuň kalbyndan ömürlük çykman galýar.

Ikinji setiriň çözgüdine köňül-göwün diýilse dogry bolar. «Joş göwnüm», «Bir köňül joşy» kimin söz düzümlerine duş gelinýär. Köňül joşar, ýöne derýa ýaly akmaýar (ýörimeýär). «Nejeboglan» dessanynda: «Köňül derýa, dolar-daşar ýörimez» diýilýär.

■ «Suw içinde çüýrimez» pygamber

«Suw içinde çüýrimez» – Yunus pygamberdir. Rowaýata görä, ony duşmanlary gämiden deňze taşlaýarlar, läheň balyk ony garnynda saklap, soň kenara çykarýar.

Ol ne agaç altmyş iki pudagy,

Kyrk sekiz köz onuň on iki sagdagy,
Ol ne handyr sekiz ermiş otagy,
Otagynyň içiniň aşy nädendir?

Başky iki setirdäki sanlaryň ýorgudyna geçmezden öň, agaç sözünüň üsti bilen şahyryň nämäni aňlatmak isländigini aýdyňlaşdyrallyň. Ferdöwsiniň «Şanama» epopeýasynda pirlar Zalyň önünde birnäçe sorag goýýarlar. Şolaryň biri:

«On iki agaç gördüm, şeýle gelşikli,
Tarypa mynasyp, göm-gök eşikli,
Olaryň her haýsy otuz şahaly,
Bolmaz oň şu sandan üýtgän mahaly».

Zalyň pirlere beren jogaby:

«On iki agaç hakda aýdyldy başda,
Otuz şaha barmyş her bir agaçda.
On iki öý bir ýyldyr, jogap agalar.

Köne şa deregne täze şa geler,
Bir aý otuz gündür, sorsaň daragty.
Şeýdip aýlanyp dur dünýäniň wagty».

Şu mysallardan ýylyň, aýyň meňzedilýändigini aňmak kyn däl. Magtymgulynyň «agaç» diýýänini bir ýyl diýip alýarys. Indi ýylyň-agajyň altmyş iki pudagynyň nämedigini bilmek galýar. Bir ýylda dört pasyl bar, dört pasyl on iki aýdan ybaratdyr. Bir aýyň içinde otuz gün, dört hepde, her hepdede ýedi gün bolýar. Her gün baş wagt namaz okalýar.

■ Geliň, indi ýylyň-agajyň näçe «pudagynyň» bardygyny hasaplap göreliň.

4 pasly, 12 aýy, 30 günü, 4 hepdäni, hepdäniň 7 gününü, her gün okalýan 5 wagt namazy goşsak, dogry 62 bolýar duruberýär. Ikinji setiriň jogaby: Sagdak-ýaýyň oky ýerleşdirilýän ýörite gap, 12 sagdak – bir ýyldaky 12 aý, her sagdakda 4 hepde – ok bar, ýagny, 12 aýda 48 hepdeden durýar diýmekdir. Soňky iki

setiriň jogabyna şahyryň «Asmanda ýaratdy sekiz jenneti, içinde dört aryk müsewwer ady» diýeni gabat gelýär. Wepaýynyň «Rownakyl-yslam» kitabyňyň «uçmak sypatlary beýanynda» atly 30-njy babynda şeýle setirler bar:

Tört aryk bardyr, ol öýde akar,
Kim ißer, katrasy janga ýakar,
Biri baldyr, biri suwdur, biri süýt,
Biri hamrdur, welikin janga tut.

Magtymgulynyň «içiniň aşy» diýýäni hem jennetde akýan aryklaryň biriniň bal, ikinjisiniň suw, üçünjisiniň süýt, dördünjisiniň keýpiňi göterýän içgi bolmagydyr.

Ol kimdir bakyda bir röwşen göz bar,
Öňünde magnysy dört müň dört ýüz bar,
Atasy äridir, aşyk bir gyz bar,
Goşulmaz hüýrlere, daşy nädendir?

«Bakydaky röwşen göz» Muhammet pygamberdir (s.a.w). Sebäbi ol «ýagty saçygy çyrag» diýlip atlandyrylypdyr. «Nejeboglan» dessanyndaky «Hezreti Resulyň alnynda nury» diýen jümle-de muny tassyklaman duranok. «Dört müň dört ýüz» sanyň nämäni aňladýandygyny aýtmak çetin. Eger ol san şahs bilen baglanyşykly bolsa, Magtymgulynyň döredijiliginde köp duş gelýän «Dört müň dört ýüz ýaşan Lukman Hekim» bolýarmygy ähtimaldyr.

«Atasy äri» bolup biläýjek How enedir. How ene Adam atanyň çep gapyrgasyndan alnyp janlandyrylypdyr. How ene Adam atadan önen.

– Aýdyň diýer, ýandy janym,
Wepasy ýok bu dünýäniň,
Adam ata How enäniň,
Hem atasy, hem äridir.

«Görogly» eposyndan Aşyk Aýdyň bilen Göroglynyň aýdyşygyndan alnan şu oýnam setirem çözgüdimiziň dürsdüğine güwä geçýär.

Magtymguly aýdar, ýat etgil bizi,
Ýedidir garasy, akdyr sekizi,
Bir suratda nedir, oldur dokuzy,
Serindäki akly, huşy nädendir?

Gara erbetligiň alamaty hökmünde garalýar. Gara nebis, gara donly, ýüzi gara, garalyk ýapmak, gara gaýgy... ýaly söz düzümleri hem ol sözüň ýaramaz manyda az ulanylmaýandygyny görkezýär. Şonuň üçin «ýedi gara» ýedi gat ýerdäki dowzahdyr diýsek, ýalňyş bolmasa gerek. Ak gara sözüniň antonimi bolup, ol gowulygyň nyşanydyr. Türkmen «Ak ýol arzuw etmek», «Ak pata bermek», «Aklyk almak» diýen ýaly jümleleri kän aýdýar. «Sekiz ak» bolsa, külli musulmanyň arzuwy sekiz jennetdir. Şahyryň özem «Ak – uçmahlyk diýrler, gara – tamuglyk» diýipdir. (uçmah – jennet, tamug – dowzah).

«Bir suratda nedir, oldur dokuzy» diýende, şahyr Zöhre (Wenera) saýýarasyny göz önüne tutandyr.

«Magtymguly sözleýir, dokuz pelek Zöhresi» ýa-da «Ýedi ýerde, dokuz pelek üstünde» diýen setirler-de ony tassyklaýar. Şu ýerde surat sözüniň ulanylmagy-da oňa Zöhre ýyldyzy diýmäge esas berýär. Sebäbi türkmenler owadan, görmegeý gyza surat ýaly diýýärler. Zöhre ýyldyzy hem gозelligiň, owadanlygyň simwoly hasaplanýar. Biziň sözümüzizi tassyklap biläýjek bir rowaýat hem bar. Zemindäki azgynçylygyň önüni almak, günä edýän adamlara jeza bermek barada tabşyryk alyp, Harut we Marut atly iki perişde ýörite iberilýär. Olar ilkibada oňat hem işleýärler. Ýañky iki perişde Zöhre (Nahid) atly gözel hem sazanda gelne aşyk bolup, ony azdyrmaga çalşypdyrlar. Zöhre Harutdyr Marudyň berýän azaryna çydaman, özüni gabahat işden saklamak üçin, gudrat bilen Asmana göterilipdir. Zöhre (Wenera) saýýarasynyň şöhlesiniň parlaklygy-da owadanlygyndanmyş. Şahyr şu rowaýaty göz önünde tutan bolmagy hem mümkindir. Magtymgulyňyň öwreniş